

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32782/392274>

Косяченко К. Е.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА

FEATURES OF INHERITANCE BY LAW: ANALYSIS OF LEGISLATION

У статті розглядається питання всестороннього вивчення, аналізу, формулювання та особливості спадкування за законом та за чинним законодавством України. Просвітлюються причини спонукання та заохочення до спадкування, черговість спадкування за законом. Розглядаються проблемні питання, що стосуються спадкування за законом утриманнями спадкодавця. Окремо розглядається питання спадкування за правом представлення, яке є специфічним видом закликання спадкоємців за законом до спадкування. Також, у статті досліджується питання визначення розміру частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом та можливість зміни її розміру.

Інститут спадкового права, який існував у всіх правових системах, як у найдавніших, так і сучасних, є одним із головних та значущих. Його вагомість зумовлена безпосередньо тим, що здебільшого об'єктом спадкування виступає право власності. Усе, що лишається після смерті власника, кому потім переходить ця власність, у якій послідовності та в якому обсязі всі ці питання спадкового права із споконвічних часів і до сьогодення залишаються актуальними та зостаються центром уваги суспільства та держави, політиків та вчених, усіх людей загальною, адже це в будь-якому разі стосується її інтересів.

У теперішній час дуже велика кількість людей є суб'єктами спадкових відносин, що з'являються незалежно від країни, постійного місця проживання, зокрема, і в Україні.

Значення вивчення правових питань у сфері спадкування за законом зумовлена постійно зростаючою цінністю права приватної власності людей, порядку її спадкування відповідно до умов ринкової економіки, потреби вдосконалення правового механізму, який у свою чергу мав змогу захистити права і інтереси громадян.

Значимість спадкування спирається також на те, що кожному члену суспільства гарантовано те, що призначення належного йому майна буде зазначена ним особисто, у такому разі його власність або перейде у власність до близьких осіб, або ж буде здобутком для усього суспільства за його власною волею. Окрім того, можливість вирішити майбутню судьбу власності і передачі його у спадщину є однією з ключових гарантій стабільності у відносинах приватної власності.

Ключові слова: *спадкове право, спадкування за законом, черги спадкування, спадкування утриманнями, спадкування за правом представлення, розмір часток у спадщині, спадщина, спадкова маса, спадок, заповіт, секретний заповіт.*

The article considers the issue of comprehensive study, analysis, formulation and features of inheritance under the law and current legislation of Ukraine. The reasons for encouraging and discouraging inheritance, the order of succession by law are clarified. Problematic issues related to legal inheritance by the testator's dependents are considered. The issue of inheritance by right of representation, which is a specific type of appeal of heirs at law to inherit, is considered separately. In addition, the article examines the issue of determining the size of the share in the inheritance of each of the heirs at law and the possibility of changing its size.

The institution of inheritance law, which existed in all legal systems, both ancient and modern, is one of the main and most important. Its importance is due directly to the fact that most of the object of inheritance is the right of ownership. Everything that remains after the death of the owner, who then passes this property, in what sequence and to what extent all these issues of inheritance law from ancient times to the present remain relevant and remain the focus of society and the state, politicians and scientists, all people, after all, it is in her interests in any case.

At present, a very large number of people are subjects of hereditary relations that appear regardless of the country, permanent residence, including in Ukraine.

The importance of studying legal issues in the field of inheritance by law is due to the growing value of private property rights, the order of inheritance in accordance with market economy, the need to improve the legal mechanism, which in turn could protect the rights and interests of citizens.

The importance of inheritance is also because each member of society is guaranteed that he will specify the purpose of the property belonging to him personally, in which case his property will either pass to relatives or be an asset for society as a whole. In addition, the ability to decide the future fate of property and inherit it is one of the key guarantees of stability in private property relations.

Key words: *inheritance law, inheritance by law, inheritance queues, inheritance by dependents, inheritance by right of representation, size of shares in inheritance, inheritance, estate, inheritance, will, secret will.*

Спадкування в Україні може відбуватися двома шляхами : за законом та за заповітом. Основним значенням норм спадкування за законом є конкретне окреслення кола спадкоємців, які заохочуються до прийняття спадку. Законодавці під час визначення причин спадкування віддають перевагу спадкуванню за заповітом, а спадкування за законом розглядають як додаткову обставину для здобуття спадщини. Натомість, нотаріальна практика доказує нам зовсім інше – що все ж таки найбільш розгалуженим спадкуванням в Україні є спадкування за законом [1].

Тобто виходячи з цього можна зробити висновок, що правове впорядкування проблем стосовно сфери майнових відносин громадяни віддають на розгляд держави. Існує декілька підстав до спадкування за законом, такі як : споріднення, родинні відносини, шлюб, усиновлення, перебування на утриманні спадкоємця не менше п'яти років. Якщо спадкування відбувається за законом, то власність переходить до визначених законом спадкоємців у порядку встановленого до відповідної черговості, тобто до конкретного кола осіб, які набувають спадок водночас. Усі подальші черги спадкоємців за законом набувають право на спадкування, якщо немає спадкоємців з попередньої черги, якщо їх звільнили від спадкування, у разі відмови або неприйняття ними спадку.

Спадкоємці за законом також набувають права за взаємною згодою (тобто договором) змінювати черговість спадкування [2]. Такий договір необхідно нотаріально засвідчити, цей договір не в якому разі не може порушувати права тих спадкоємців, які не беруть в цьому участі, а також не можуть бути порушені права тих спадкоємців, яка в обов'язковому порядку мають право на частку від спадщини.

Однак, також черговість можна змінити за рішенням суду. Звернення до суду особи, яка

являється спадкоємцем наступної черги, суд має можливість визнати за нею право на спадкування спільно із спадкоємцями тієї черги, яка вже має право на прийняття спадкування, якщо суд вирішить, що ця особа надавала фінансову допомогу, яка турбувалася та дбала про спадкодавця, що був безпорадним у силу свого віку або через стан свого здоров'я.

Відповідно до Цивільного кодексу України існує п'ять черг спадкоємців:

1. до першої черги спадкоємців за законом слід віднести дітей спадкодавця, також діти, які були зачаті за час життя та народжені після смерті спадкодавця, відповідно та людина зі шлюбу, яка його пережила та батьки. Такий перелік спадкоємців за законом є вичерпним.

2. до другої черги спадкоємців за законом варто віднести рідних братів та сестер спадкодавця, його бабуся та дідусь, як зі сторони батька, так і зі сторони матері.

3. до третьої черги спадкоємців за законом відносять рідних дядька та тітку спадкодавця.

4. до четвертої черги спадкоємців за законом відносять осіб, які жили зі спадкодавцем однією родиною не менше ніж п'ять років до відкриття спадщини.

5. до п'ятої черги спадкоємців за законом відноситься інша рідня спадкодавця до шостого ступеня споріднення (включаючи двоюрідних онуків, двоюрідних племінників, двоюрідних дідусів та бабусь тощо.) Але попри це рідня ближчого ступеня спорідненості відсторонює рідню більш далеких ступенів споріднення від спадкування. Також до п'ятої черги спадкування за законом належать утриманці спадкодавця, тобто особи, які не досягли повноліття або непрацездатні особи, які не були членами родини спадкодавця, але понад п'ять років отримували від спадкодавця фінансову допомогу, яка була для них єдиним або ж головним джерелом засобів для існування [3].

Згідно з Цивільним кодексом України дуже розгалужене коло спадкоємців за законом, при цьому ж це поняття відноситься не тільки стосовно осіб не тільки за ознакою сімейних чи родинних зв'язків, а відповідно і за ознакою членства у родині [4].

Положення, які стосуються черговості спадкування спадкоємцями за законом базується саме на презумпції, що у випадку висловлення своєї волі спадкодавець залишив би спадкове майно найближчим особам, які законом визначені в певні черги, згідно такої критеріїв:

1. близькість родинних зв'язків за походженням;
2. шлюбні відносини;
3. усиновлення;
4. надання утримання спадкодавцю;
5. перебування на утриманні спадкодавця;
6. спільне проживання тощо [5, с. 205].

До перших двох черг законодавець відніс найближчих – родичів спадкоємця, а саме: батьків, дітей, братів, сестер та ін., до третьої черги – інших родичів, тоді можна зробити висновок, що критерієм спадкування за законом у четверту чергу є вже наявність сімейних відносин із спадкодавцем, оскільки право на спадщину в цю чергу набувають ті особи, які доведуть, що проживали із спадкодавцем однією сім'єю не менше п'яти років до часу відкриття спадщини (ст. 1264 ЦК), а до п'ятої черги зараховані непрацездатні особи, які не менше п'яти років перебували на утриманні спадкодавця (ст. 1265 ЦК).

Саме такий критерій спадкування як ступінь родинних зв'язків у певних випадках законодавець обмежує задля захисту інтересів близьких до спадкодавця осіб, які не пов'язані із ним родинними зв'язками, а саме – в інтересах того з подружжя, який його пережив, та усиновителів і усиновлених. Проте, у чинному законодавстві не має визначення терміну «член родини». Офіційного визначення цього терміну намагався надати Конституційний Суд України, у рішенні якого від 3 червня 1999 року було визначено, що природа родинних правовідносин зазначається кровними (сімейними) зв'язками або ж шлюбними відносинами; постійним спільним проживанням; спільне ведення господарства [6].

Одним із особливих видів заохочення спадкоємців за законом до спадкування є спадкуван-

ня за законом представлення. Сутністю спадкування за правом представлення є те, що деяка рідня спадкодавця не входить до складу жодної із черг спадкування за законом, але повністю вони не можуть бути усунені від спадкування та набувають права на спадкування за деяких конкретних обставин.

Якщо спадкування відбувається по прямій низхідній лінії, то право представлення реалізується без обмеження ступеня спорідненості. Тобто, це значить, що онуки або ж правнуки, які успадковують за правом представлення заохочуються до спадкування спільно зі спадкоємцями першої черги [7]. У процесі розділу спадкової власності вони наче представляють своїх батьків (батька та/або матір), які пішли з життя ще раніше. Та попри це вони виступають як безпосередні спадкоємці спадкодавця, а не як спадкоємці тих осіб, яких вони «представляють». Тобто, внуки або правнуки відповідальні за боги спадкодавця, але не відповідальні за борги своїх батьків, які пішли з життя ще до відкриття спадщини (тобто вони будуть відповідальні за борги своїх батьків у тому випадку, коли виступатимуть як спадкоємці останніх).

Реалізувати спадкування за правом представлення може як один спадкоємець, так і декілька осіб. Якщо реалізація спадкування одним спадкоємцем, то він приймає спадщину у повному обсязі того спадкоємця, якого він представляє. А якщо реалізація спадкування здійснюється декількома особами, то тоді їх частина визначається за допомогою поетапного аналізу переходу права на спадкування. Варто звернути увагу на те, що частки у спадщині спадкоємців за законом є рівними. Однак, спадкоємці за спільною згодою можуть змінити розмір часток у спадковій власності.

Аналіз питання стосовно спадкування за законом дає нам змогу підбити підсумок, що такий вид спадкування є неймовірно важливим питанням у сфері спадкового права незважаючи на те, що він має потребу законодавчого вдосконалення та розвитку. Подальший розвиток цього питання полягає лише у вирішенні питань, які пов'язані із шляхами вдосконалення та розвитку особливостей спадкування усиновленими та відповідно усиновлюючими, утриманнями спадкодавця.

Отже, спадкування за законом в Україні має свої особливості, що виражаються у законодавчому підґрунті та практичній реалізації цього виду спадкування. Не має сумніву в тому, що практика правозастосовчих органів викличе

потребу подальшого розвитку спадкових відносин в Україні, а тому перспективи подальших наукових розвідок щодо удосконалення правових норм у питанні спадкування за законом мають бути спрямовані саме в цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (з наступними змінами та доповненнями) за № 40-44. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. Ст. 356.
2. Харитонов Є. О., Харитонova О.І., Старцев О. В. Цивільне право України. [вид. 3-тє, переробл. і допов.] Київ: *Істина*. 2011. 808 с.
3. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навч. посібник. Київ: *Прецедент*. 2005. 424 с.
4. Желіховська Ю. В. Поняття та юридична природа «спадкового представлення». Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. *Серия «Юридические науки»*. 2013. Т.26 (65). № 2-1. Ч.1. С. 261-265.
5. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд.: наук.-практ. посіб. Київ: Видавець Фурса С. Я.: КНТ. *Серія «Ваш радник»*. 2008. 1216 с.
6. Гончарова А. Розмежування понять «спадкова трансмісія» та «спадкове представлення». Підприємництво, господарство і право. 2009. № 11. С. 48-50.
7. Драгневич Е. В. Наследование: по закону и по завещанию. Киев: *Издатель: Фурса С. Я.* 2007. 60 с.